

*Ростислав САВИЧ,
1937 р. н., с. Сагринь*

Важко мені, колишньому семилітньому свідку спалення у березні 1944 року села Сагринь, торкатись нині письмово чи усно цієї теми – незагоєної рани, але пам'ять зобов'язує. Я, хоча й з великим запізненням, виконую заповіт моєї мами, Варвари Матвіївни, яка просила мене розповісти людям про трагедію Сагриня, згадати про своїх рідних, загиблих односельців. Вона мені постійно нагадувала: “Напиши, напиши про це, синку. Нас, котрі дивом залишилися тоді живими, стає все

менше і менше. Хай наші внуки і правнуки знають, яким важким і страшним було наше життя: кожен день, кожна година 1944 року несли смерть”.

Народився я і провів дитинство у с. Сагринь Грубешівського повіту. Сагринь населяли тоді переважно українці, але жили тут і поляки (Краснодемські, Колпи, Гардзьоли, Маї), чехи (Копецькі), євреї (Люзи). Всі вони були мирні і працьовиті люди, які нерідко ріднилися між собою.

Того вечора до нас у хату прийшло двоє стривожених чоловіків. Серед них був Рачок – один з керівників самооборони села. Він попросив у батька і діда мисливських патронів. Погмоніли про несення варті і пішли. Десь через півгодини на село впала лавина вогню. Стріляли запальними кулями з усіх сторін. Вогняні метелики сідали на солом'яні стріхи, будівлі. У різні боки металися люди, ревла худоба, іржали коні, вили собаки. Зчинився страшний гамір, лемент. Жінки з дітьми, старші люди кинулися бігти у бік церкви і постерунку, які знаходились у центрі села. Там гуртувалися бійці самооборони із місцевого населення, і люди сподівалися на порятунок.

Напередодні, 9 березня, чоловік моєї тітки Надії, Шидула Петро, відремонтував абияк (це нас пізніше врятувало) схрон. Він був викопаний у вигляді букви Г, накритий плотом із лози та землею. Сніг уже танув, вода зверху протікала, тому у схроні було мокро. Тут не було нічого, крім кількох оберемків гнилої соломи.

Садиба моєї бабусі була у центрі села, недалеко церкви. Саме сюди був спрямований раптовий удар бандитів. Як з'ясувалося пізніше, це був один із загонів польської Армії Крайової, вишколений, добре озброєний. Тато схопив мене на руки, обгорнув ковдрою, і наша сім'я кинулась за порятунком у схрон. Зі мною були дідусь і бабуся. Коли ми із хати добігли до сховища, то в ньому було вже 22 чоловіки. Знаю це з розповідей батька, мами, тітки Наді. Були там і такі, як я, малолітні діти, і грудне немовля. Люди сиділи у воді, було страшенно холодно, до кісток пробирала вогкість. Мама накрила мене своїм тілом. Ні харчів, ні медикаментів, зрозуміло, із нами не було. Нагорі не стихали тупіт коней, польська мова, перемішана з лайкою, зойки і стогін поранених. Вхід до схрону затягувало димом, у повітрі стояв важкий запах горілого м'яса, дерева і соломи, бо багато людей і будівель згоріло у полум'ї.

Нарешті настала тиша. Дехто, хто ховався у схроні, сподіваючись, що вже кінець погрому, пропонував вийти і подивитись, а дехто — бігти до Грубешева, на долинки. Але з'явилися поляки, почувся тупіт і похропування коней, постріли. Вхід у криївку був затоплений, засипаний, а довкола неї валялися трупи людей. Бандити подумали, що це трупи тих, які були у схроні. Але для певності почали кидати жмутки запаленої соломи, стріляти. Моя бабуся заступила вхід периною — посипалось пір'я, запахло горілим, і від того смороду ми почали задихатись. Зверху розірвалась граната — у голові ніби щось розколось. Людей немов заціпило, ніхто не ворухився, здавалось, що було чути стукіт серця. І тут розплакалось грудне дитя, яке другий день було голодне. А що могла зробити нещасна мати, яка не мала молока, бо теж нічого не їла? Щоб не видати нас плачем немовляти, мати у страшному розпачі зважилась на крайнє — задушити його. Але люди не дали зробити цього. Вони пошепки сказали: “Можливо, ця дитина щаслива і врятує нас від смерті, а якщо ні, то помремо всі”. Не знаю, скільки ми так просиділи. Час минав у страшній напрузі.

Першим залишив схрон мій дідусь Степан, щоб звільнити хоча б трохи місця. Тато теж виліз, але через кілька хвилин повернувся і сказав, що села вже немає — спалене, а від церкви залишились тільки мури. Так пройшла ще одна доба. На третю добу, тобто 11 березня, ми вилізли із сховища. Те, що я побачив, страшно описати. Біля постерунку, цегляної будівлі, де розмішувалися пожежна команда і склад, було багато трупів. Будівля оточена колючим дротом. Нелюди-вбивці виводили із приміщення нещасних жінок, намотували їх коси на дріт і розстрілювали разом з дітьми.

Ми направились до обійстя нашого сільського лікаря Зелінського, якого в селі любили і називали по-простому Данилом. З його великого господарства вціліла лише цегляна баня. Тут було повно втікачів. Перепочивши, ми подалися в напрямі Грубешева. Вся дорога була всіяна трупами. Переступаючи через них, ми дійшли до рову — і тут вбиті... Раптом неподалік з'явилася група вершників. Імітуючи вбитих, ми попадали у рів. І знову Бог милував нас.

Найгостріше відчув я усю глибину горя, яке спіткало нас, тоді, коли дізнався від батька, що під мостом біля постерунку був вбитий мій дідусь по батькові Степан Семенович. Це страшне повідомлення приголомшило. Під вечір тато приніс

ще одну страшну звістку: у полі знайшли вбитими мого дядька Івана, його дружину Ірину і двох синів — Сергійка, який мав 3,5 роки, і дворічного Володю. Неподалік третю добу лежала без допомоги важкопоранена жінка, біля якої повзала і ссала груди матері маленька Надія Медвідь, яка нині живе у селі Вишнів Ківерцівського району на Волині.

Рано-вранці тато на плечах позносив усіх мертвих на цвинтар. Йому допомагав мій дядько Когут Володя. Крадькома викопали яму, розстелили якісь рядна, ними ж і накрили покійних і засипали землею.

Про те, як розстрілювали моїх рідних, розповіли мені Василь Шаварський, який пізніше проживав у Володимирі-Волинському, і Антоніна Митюк (1913 р. н., мешкає у с. Пальче Ківерцівського району). Вони заховалися під купами гною і бачили, як спочатку вбили тітку, а потім і інших. Серед вбивць був один на прізвище Смик із сусіднього села, чи то з Пасіки, чи з М'ягкого.

Пам'ятаю одного разу десь на початку 1950-х років у Ківерцях до мого тата, Василя Степановича, прийшов сусід Василь Гнатович Крамик. Я писав, а вони рахували скільки загинуло невинних людей у селі Сагринь 9—11 березня 1944 року. Вони пам'ятали всіх: і приїжджих, і односельчан. Тоді ми нарахували біля 1240 чоловік, у т. ч. корінних жителів с. Сагринь біля 700 чол. Із цілого села залишились живими 200—300 українців. Пізніше до обліку прилучився і вже згадуваний Василь Шаварський. Зараз всі вони вже покійні. На превеликий жаль, складені списки не збереглися. У той час таких фактів та цифр не можна було обнародувати. І якщо ми сьогодні звертаємось у минуле, то тільки для того, щоб подібне ніколи не повторилось, щоб могили по обидва боки Бугу були нарешті належно вшановані, щоб стали пересторогою для живих, яким слід долати стереотипи недовіри і недоброзичливості.